

## ÖZ

|                |                         |
|----------------|-------------------------|
| Yazar          | : Kayrat BELEK          |
| Tezin Niteliği | : Yüksek Lisans Tezi    |
| Sayfa Sayısı   | : xii + 87              |
| Tez Danışman   | : Prof. Dr. İlhan ŞAHİN |

### KIRGIZLARDA AT VE AT KÜLTÜRÜ

Eski çağlarda, Kırgız sosyal, ekonomik ve kültür tarihinin, genel manada atlı konar-göçer bir kültüre dayalı olduğunu söylemek lazımdır. Kırgızların kültür hayatını daha iyi anlayabilmek için, at ve atlı kültürün, Kırgız kültürü içindeki yerini ve fonksiyonunu değerlendirmek gerekir. Çünkü at, Kırgız sosyal hayatının her alanında önemli bir yere sahiptir.

Atın evcilleştirilip binek hayvanı olarak kullanılması, Kırgız kültür ve uygarlığının önemli bir aşama kazanmasına yol açmış ve Kırgız tarihinde bir dönem noktasını teşkil etmiştir. Kırgız atı, hızlı, açlığa, dağ silsilelerini aşmaya dayanaklı ve pratik olma özelliği ile Kırgızların geniş sahalara yayılmasını sağlamıştır.

Kırgızların eskiden beri hayvancılık konusunda uzman olmaları, atı yetiştirmede kendilerine has bir sistem geliştirmelerinde etkili olmuştur. Bunun yanında Kırgızlar kendi kültürlerini dış ülkelere tanıtmada ve yabancılarla ilişkilerinde atı simge olarak kullanmışlardır. Kırgızlardaki her bir *uruu* veya *urukun* kendine ait tamgasını (damga) atlara vurması ve bu damganın atın mensup olduğu uruğu ve bölgeyi göstermesi bunun önemli bir örneğidir.

Belirtilen hususlar çerçevesinde Kırgızların hayatında hayvancılık önemli bir yer tutuyordu. Kırgızların göçebe hayatına paralel olarak hayvancılığa dayalı ekonomik faaliyeti içinde ilk başta at geliyordu. Konar – göçer Kırgızlar için atın bu denli önemli olması, Kırgız ekonomik ve sosyal hayatında büyük yer tutmasına sebep olmuştur.

Kırgız sosyo – kültürel ve ekonomik hayatında atın öneminin büyük olması, Kırgızların ata verdikleri değeri artırmış ve atla âdeta bütünleşen koşumlar, diğer Türk

boyarında olduđu gibi Kırgız kültüründe de önemli yere sahip olmuřtur. Atın bütün Türk boyarı için hayati önem tařıması, çok eski dönemlerde at kořum kültürünün oluřmasında önemli bir rol oynamıřtır. Ayrıca, günümüzde birbirlerinden çok uzak olan Türk boyarında at kořumlarını oluřturan öğeler, tarihe ve coğrafyaya meydan okurcasına hemen hemen aynı isimle anılır olmuřtur.

Elde edilen yazılı kaynakların yanında, Kırgız kültür ve uygarlık tarihinin önemli kaynaklarından bir olan sözlü kaynaklardan hareketle atın, Kırgız kültürünün eski ve yeni dönemlerdeki yerini ve önemini anlamak mümkündür. Bu sözlü arařtırmalar üzerinde geniř boyutlarıyla herhangi bir inceleme yapılmamıřtır. Oysa bu arařtırmalar, Kırgızlardaki at kültürünün incelenmesindeki temel kaynaklar olarak bilinmektedir. Bu sebeple biz çalıřmamızda sözlü kaynaklara da yer verdik.

### **КЫСКАЧА МАЗМУНУ**

|                |                                  |
|----------------|----------------------------------|
| Даярдаган      | : Кайрат БЕЛЕК                   |
| Иштин сапаты   | : Магистр                        |
| Беттердин саны | : xii + 87                       |
| Илимий жетекчи | : т. и. д. профессор Илхан ШАХИН |

### **КЫРГЫЗДАРДЫН МАДАНИЯТЫНДА ЖЫЛКЫ ЖАНА ЖЫЛКЫЧЫЛЫК**

Байыркы мезгилдерде кыргыз элинин коомдук, экономикалык жана маданий тарыхынын, негизинен, аттуу көчмөн маданиятка негизделгенин айтуу зарыл. Кыргыздардын маданий жашоосун терең түшүнүү үчүн жылкы жана жылкы маданиятынын кыргыз маданиятындагы ордун жана милдетин баалоо керек. Анткени, жылкы кыргыз элинин коомдук жашоосунун ар бир тармагында маанилүү орунга ээ.

Жылкынын колго үйрөтүлүп, мингич мал катары колдонулушу кыргыз маданиятынын жана цивилизациясынын маанилүү жаңы баскычка көтөрүлүшүнө жол ачып, кыргыз тарыхында жаңы доордун башталышы катары бааланган. Кыргыз жылкысы күлүк, ачтыкка жана тоого чыдамкай жана практикалуу болуу өзгөчөлүктөрүнүн аркасында кыргыздардын кеңири аймактарга тарашына шарт түзгөн.

Кыргыздардын байыртадан бери малчылык менен алектениши жылкы багууда жана жылкычылыкты өнүктүрүүдө өздөрүнө таандык системаны жаратууларында таасирдүү болгон. Ошону менен биргеликте, кыргыздар өздөрүнүн маданиятын башка өлкөлөргө таанытууда жана алар менен болгон байланыштарында атты символ катары колдонушкан. Кыргыздардагы ар бир уруу же уруктун өзүнө таандык тамгасын жылкыларына салуусу жана бул тамганын ал урууну жана аймакты көрсөтүүсү буга абдан жакшы далил.

Белгиленген өңүттөр алкагында кыргыздардын жашоосунда малчылык маанилүү орунду ээлеген. Кыргыздардын көчмөн турмушуна параллел малчылыкка таянган экономикалык иш-аракеттеринин башында жылкы турган.

Көчмөн кыргыздар үчүн жылкынын мынчалык маанилүү болушу жылкынын кыргыздардын экономикалык жана коомдук жашоосунда чоңорунду ээлешине себеп болгон.

Кыргыз элинин коомдук-маданий жана экономикалык жашоосунда жылкынын маанисинин чоң болушу, кыргыздардын жылкыга берген маанисин арттырып, ат менен бир бүтүндүктү түзгөндөй болгон ат жабдыктар башка түрк урууларында болгондой кыргыз маданиятында да маанилүү орунга ээ болгон. Жылкынын бардык түрк уруулары үчүн абдан маанилүү болушу, байыркы мезгилдерде эле ат жабдык маданиятынын пайда болушуна себеп болгон. Өзгөчө, азыркы мезгилде бирбиринен узакта жашаган түрк урууларында ат жабдыктарды түзгөн бөлүктөрү тарыхка жана географияга насыят бергенсип, бирдей аттар менен айтылат.

Колго алынган жазылуу булактардан башка кыргыз маданий жана цивилизация тарыхынын маанилүү булактарынын бири болгон оозеки булактардын жардамы менен жылкынын кыргыз маданиятынын байыркы жана азыркы мезгилдердеги ордун жана маанисин үйрөнө алабыз. Бул оозеки булактардын үстүндө терең жана кеңири изилдөөлөр жүргүзүлгөн эмес. Ал эми, бул булактар кыргыздардагы жылкы маданиятынын изилденишинде негизги булактар катары билинет. Ошондуктан, магистрдик ишибизде оозеки булактарга да кайрылдык.

### **АННОТАЦИЯ**

|                      |                                   |
|----------------------|-----------------------------------|
| Исполнитель          | : Кайрат БЕЛЕК                    |
| Диссертация          | : Магистр                         |
| Количество страниц   | : xii + 87                        |
| Научный руководитель | : т. и. д. профессор Ильхан ШАХИН |

### **КОНЬ И КОНЕВОДСТВО В КЫРГЫЗСКОЙ КУЛЬТУРЕ**

Социальная, экономическая и культурная история кыргызского народа в древности основывалась на кочевом образе жизни. Чтобы хорошо понять культуру кыргызского народа следует знать место и функции коня в кыргызской культуре. Так как конь занимает значительное место в общественной жизни кыргызского народа. Становление коня как домашнего животного являлся важным шагом для культуры кыргызского народа и началом новой эпохи в истории кыргызов. Кыргызский конь, с такими особенностями как быстрота, устойчивость и терпеливость к голоду и ловкости в горах способствовал к широкому распространению кыргызов по различным территориям.

Уже с древних времен кыргызы занимались животноводством, разведением коней и это привело к тому что они разработали свою систему. Конь в качестве символа представлял кыргызскую культуру в отношениях с другими народами. Каждое племя ставило свои знаки своим коням для выявления принадлежности тому или иному племени, определенной территории и знака.

Согласно вышесказанному, животноводство имело важное значение в жизни кыргызов. Конь занимал центральное место не только в кочевом образе жизни кыргызов, но и в экономической деятельности, которая основывалась на животноводстве. Как и в других тюрских племенах кыргызы придавали большое значение коню в месте с его снаряжениями что составляли его целостность.

Значимость коня в тюрских племенах привело к появлению культуры конных снаряжений, которая стала занимать особое место в культуре тюрских племен. По сей день конные снаряжения обладают похожими названиями несмотря на то что территории тюрских племен расположены далеко друг от

друга.

Благодаря не только письменным, но и устным источникам мы можем глубоко распознать о коневодстве а также значимость и место коня в кыргызской культуре. В нынешнее время устные источники еще не были достаточно изучены, хотя они являются главными источниками в сфере исследования коневодства у кыргызов. В связи с этим в данной магистерской диссертации были использованы и устные источники.

## **ABSTRACT**

|                       |                          |
|-----------------------|--------------------------|
| Executor              | : Kairat BELEK           |
| Diploma paper         | : Master                 |
| Pages                 | : xii + 87               |
| Scientific supervisor | : Prof. Dr. Ilhan SHAHIN |

### **THE HORSE AND HORSE-BREEDING IN KYRGYZ CULTURE**

It should be told that social, economical and cultural history of Kyrgyz people was in generally based on riding nomadic life in ancient period. Its important to appreciate the place and function of horse and horse-breeding in Kyrgyz culture in order to understand the cultural life of the Kyrgyz people. Because the horse plays a great role in all spheres of Kyrgyz people's social life. The becoming of the horse as domestic saddle horse gave rise to the important stage of Kyrgyz culture and civilization and was the constitutive step for new epoch. The Kyrgyz horse with its special features as rapidity and steed fast its endurance in starvation and in mountains let the Kyrgyz people spread widely. Being authority in the field of stock-breeding from ancient times they created their own system on horse-breeding. At the same time the Kyrgyz people used the horse as a symbol when they represent their culture in relationship with other countries.

Every tribe put their own mark on horses in order to show their ownership. According to the aforesaid the stock-breeding was of great importance in the Kyrgyz people's life. The horse was the main source in nomadic life and realizing economical activity, which was based on stock-rising.

Since the horse became important in social-cultural and economical life of Kyrgyz people, as well as Turkic people, they began to attach great importance to horse's harness. That's why the harness culture had been appeared in ancient times in all Turkic tribes, even if they live further from each other nowadays. This fact can be an additional information for the history and geography. According to the current written sources, oral sources which is one of the main sources about the history of Kyrgyz culture and civilization we can realize the importance of the horse in present and ancient cultural life.

The oral sources have not been deeply investigated yet. In fact oral sources are the main sources in investigation on horse-breeding culture. Oral sources also have been used in this master's dissertation.

